

Листування Кальвіна із східноєвропейськими політичними та церковними діячами

Королю Польському (1554)

5 грудня 1554 року, Женева

Ваша величність, хоча п'ять років тому я відкрито присвятив Вашій величності один із своїх творів¹, прагнучи прискорити зростання того зерна благочестя, що вже тоді, як я чув, було насажене Богом у Вашому розумі, однак така смиренна людина, як я, не наважилася б передавати особистого листа такому високославному королю, якби наш шановний брат², котрому я завдячую цією дерзновенністю, не захопив мене своєю порадою та спонукуванням. До того ж його самовіддана вірність Вашій особі, про яку мені відомо, запевняє мене, що він чудово знайомий із поглядами Вашої величності. Оскільки він поручився, що цей мій обов'язок не завдасть клопоту Вашій величності, я більше не побоювався, що мені дорікнуть за нав'язливість. Та оскільки лист від служителя Євангелії до такого високодостойного володаря, в якому містилося б лише привітання, виглядав би неналежно, то я вважав за потрібне звернутися з цієї нагоди до тієї теми, якої я вже торкався у своїй передмові до Послання до євреїв, бо воно як ніяке інше пасує королівській особі та відповідає теперішньому часу. Я переконаний, що з почуття пошани, яку Ви віддаєте Сину Божому, нашому спільному Пану, Ви не вважатимете обтяжливою чи образливою настанову Його слуги. Певна річ, таке смирення підштовхує всіх учнів Христа, від найбільшого до найменшого, від самих королів до найслабших підданих, покоряться Його небесному вченню добровільно та з слухняною податливістю розуму. У цей спосіб земні царі, за настановою Давида, вшановують Князя і Повелителя всіх царств, дослухаючись до Нього, коли Він говорить через уста тих, кого поставив навчати. Однак зі свого боку я намагатимусь не образити Вас своєю багатослівністю.

Перш за все, я не буду зупинятися на хмарах невігластва, які згущаються повсюди навколо нас, на прикрих оманах, у які занурився майже весь світ, на зловживаннях і виродженнях, якими забруднена віра,

¹ Кальвін має на увазі свою присвятну передмову до Послання до євреїв (1549).

² Очевидно, мається на увазі Франческо Лісманіно – див. статтю Річарда А. Мюллера у цьому випуску (сторінка XX).

щоб не долучати Вашу величність до поверхового обговорення вже відомих речей. Бо цього разу мені належить звертатися не до неосвіченої людини чи до такої, що не знайома зі справжнім благочестям, а до короля, обдарованого пізнанням чистої доктрини – не тільки щоб самому звільнитися від грубого марновірства простолюду, але й щоб правильно оцінити, наскільки згубною є та плутанина, в яку втягнута більша частина людського роду. Бо якщо Христос бажає, аби навіть найпростіші учні були світільниками, поставленими на високе місце, щоб світити на велику відстань, що ж тоді Він очікує від короля, якого помістив на вершину людської величності, щоб він осяював усіх інших? Бо чим славнішою є величність престолу, тим складніше володіти таким же величним розумом, щоб чесноти людини надавали блиску положенню, яке вона займає, і спрямовували її до роздумів про те, який звіт вона дасть Богу. Але якщо навіть люди простого походження повинні боятися, щоб це оживляюче зерно не було засмічене байдужістю, не виродилось і не згинulo, якою ж має бути тоді старанність короля, якому недостатньо принести рясні плоди самому, якщо він не навчиться розповсюджувати це зерно серед тисяч людей? Отож, пам'ятайте, високодостойний королю, вогник, який було розпалено Богом для усієї Польщі, вже не може десь сховатися без того, щоб Ви не накликали на себе серйозну провину. Нехай же це стане Вашою найбільшою турботою, Вашим головним завданням: згуртувати підвладні Вам сили, які були покликані від ганебного розсіювання папства до покірності Христу. Нехай проб'ється назовні та доблесна чеснота, яка надто довго залишалась у Вас притупленою, і дасть докази про себе, які б запам'ятались у віках. Мені відомі як неосяжна грандіозність справи, яка чекає на Вас, так і різноманітні й великі загрози, які сатана, за своїм звичаєм, буде все більше насилати на неї. Але раз ця битва ведеться за славу Божу в царстві Христовому, за чистоту релігійного поклоніння, за спасіння роду людського – такою є величність цієї справи – то вона повинна подолати всі прикρόсті й перешкоди. Більше того, вороги істини самі підказують своїм прикладом, як необхідно діяти. Бо чим дужче вони намагаються зруйнувати справу, тим ганебніше було б не врівноважити їх божевільне завзяття принаймні своїми розсудливими діями. Тож нехай вони й далі накидаються з усією своєю буйністю, нехай примножують свої сили для наступу, нехай випускають палаючі й отруйні стріли, які їм постачає сатана, нехай, зрештою, атакують нас чи то прихованим лукавством, чи то відкритою війною. Все це ніяк не зможе похитати відважне серце, укріплене чеснотою Духа Божого; навпаки, це повинно спонукати нас до святої боротьби за наші прагнення і цілі. Крім цього, коли Бог проголошує, що це Його справа – відновлювати спустошену церкву,

для якої Він – єдиний Засновник, то можна з певністю сказати, що Він ні за що не полишить нас у час нужди.

Проте оскільки Ви прилучені до боротьби не тільки з місцевими недругами, але й з тими, хто вихваляється, що є первосвящениками релігії, хранителями святих речей, батьками і стражами церкви, Ваша величність може завагатись, будучи спантеличеною страхом діяти всупереч природі Вашого обов'язку. І, безсумнівно, діти Божі в усіх діях своїх повинні пам'ятати та твердо прийняти за правило не переступати межі свого покликання. Тому, для того щоб ніякі даремні побоювання не завадили і не затримали Ваші дії, я коротко зупинюсь на тому, до якої міри такі побоювання виправдані. Оскільки папісти постійно нав'язують нам свою ієрархію, я не сумніваюся, що вони захищаються таким же чином і серед вас. Бо коли вони бачать, що ми маємо значну перевагу над ними у різних розділах вчення, то, терплячи поразку, вони вдаються до цього жалюгідного крутіїства: вони стверджують, що хоча стан церкви і неймовірно зіпсутий, та все ж незаконно простим мирянам втручатися для виправлення недоліків. І не вдовольняючись цим хитруванням, силою якого вони чваняться, вони далі продовжують: оскільки першість у церкві була дарована Петру і все папське священство продовжується аж до сьогодні в неперервній наступності від самих апостолів, то – роблять вони висновок – право та влада духовного керівництва належить лише їм. Враховуючи це, варто було б коротко розглянути ці претензії. Не те щоб я хотів тут обговорювати першість римського престолу, бо я вже достатньо висвітлював цю тему, наголошуючи, що папа вже не може претендувати, як він цього хоче, на те, щоб вважатися головою всієї церкви. Бо коли Павло, бажаючи закликати нас до єдності (Еф. 4:5), навчає, що є єдиний Бог, єдина віра, єдиний дух, єдиний Господь і єдине тіло церкви, він же ніяк би не міг упустити те, що – якби наші противники були праві – найкраще б підсилювало його думку: що є також єдиний повновладний понтифік, чия влада утримує всю церкву в єдності та порядку. Це було б неприпустимою забутливістю – не нагадати вірним, що їм належить залишатися під владою єдиного голови, поставленого Богом, якби правдою було те, що першість над усіма церквами справді вручена одній людині. Проте в іншому місці (Гал. 2:7) той же апостол достатньо чітко висловлюється, коли стверджує, що він сам мав таке ж апостольство серед язичників, яке було дане Петру серед юдеїв. Тут встановлюється не тільки рівність між двома апостолами, але й проводиться таке розмежування, що, строго кажучи, апостольство Петра нас ніяким чином не стосується. Нарешті, в уривку, який я щойно процитував, апостол, визначаючи спосіб, який був встановлений Христом для керівництва церквою, не говорить, що наш Господь створив одного

вікарія, який би компенсував його відсутність на землі, але що Він настановив апостолів, пастирів та вчителів (Еф. 4:11), які мають спільно працювати у відповідності до міри благодаті, що дана кожному з них. Певна річ, якби Бог прагнув, щоб над усім панувала одна людина, Він би дав такій людині не просто частинку, а повноту Духа. Тут я навіть не намагаюсь спростовувати той жалюгідний софізм, що ключі було начебто даровані Петру, бо в інших працях я достатньо показав, що цей вираз не більше допомагає папі, ніж якби він був сказаний про будь-якого іншого апостола. Бо якою спорідненістю чи схожістю з Петром може похвалитися папа, щоб виставляти себе його наступником? А щодо його претензій, що першість римському понтифіку була дарована, зважаючи на гідність місця, то цей аргумент ще більш жалюгідний. Бо чи не мала б першість зосереджуватись швидше у Єрусалимі, де, – як усі визнають, – Син Божий, Первосвященик, виконав Свою священницьку працю? Але щодо всіх цих речей, як я вже сказав, краще звернутися до моїх інших праць, у яких вони детально обговорені, – так само як і твердження, що ніщо не було таким далеким від Христових намірів, як намір піднести одного апостола й дати йому першість над іншими. Бо достоїнство, що належало первосвященику та переважало під законом, було скасовано саме тому, щоб Син Божий тепер міг виступати як голова, а всі інші – приведені в ранг членів. Із святотатською нахабністю папісти перекидають наступне висловлювання апостола, подаючи його як доказ на користь тиранії їхнього ідола: «Коли бо священство змінюється, то з потреби буває переміна й Закону» (Євр. 7:12). Бо у цьому уривку апостол не стверджує, що достоїнство первосвященика було перенесене від однієї людини до іншої. Натомість він вказує, що воно знаходиться лише у Сині Божому і то в такий спосіб, що нам не слід шукати наступника для Нього, бо Він є «Священик навіки за чином Мелхиседековим» (Євр. 7:15-17). І справді, єдиної волі Божої має бути достатньо для нас, бо вона є істинне правило й непорушна основа законного управління. Але ми можемо додати, що неможливо і недоцільно, щоб був лише один голова над усією церквою, розкиданою по всьому світу, тому що це головування значно б перевищувало можливості людини, яка є немічною, і не могло б підлягати загальному використанню. Отже, лише амбітність та пиха вигадали ту першість, яку Рим протиставляє нам.

Древня церква дійсно ввела патріархати та призначала в різних провінціях певних примасів – щоб узами злагоди єпископи могли залишатись у тіснішому єднанні між собою. Це було так само, якби й сьогодні один архієпископ мав певну першість у славетному королівстві польському – не для того, щоб панувати над іншими чи привласнювати собі права, яких би силою позбавлялися інші, але для того, щоб з метою

додержання порядку головувати на синодах та плекати святу єдність між своїми співслужителями й братами. Тоді могли б існувати провінційні чи міські єпископи, які б зокрема зосереджувались на збереженні порядку. Як вказує нам природа, один із них мав би обиратися з-поміж своїх співслужителів – і на нього б по-особливному покладалася ця відповідальність. Але одна справа – мати таке помірне достоїнство, яке сумісне з можливостями людини, а інша – поміщати увесь світ під одне управління. Тоді те, що папісти галдикають про єдиноначальне правління, повністю заперечується, бо ані священні заповіді Божі, ані звичний порядок церкви не дозволяє існування другої голови поряд із Христом, Якого одного небесний Отець поставив над усім.

І хоча римському понтифіку може належати чільне положення, він сам позбавив себе будь-якого права на нього, бо відпав від апостольської віри і полишив місце, на яке був поставлений Богом. Бо щоб бути першим серед єпископів, йому годиться й самому бути єпископом. Але коли очевидно, що певна особа не гідна звання єпископа, який не звільняється від обов'язку навчати, то що нам думати про того, хто, відкинувши завдання навчати, не тільки тішиться марними пишнотами, але й намагається – наскільки безжалісно, настільки й нечесливо – заглушити вчення Христа? Якщо папа хоче щось запозичити у Павла, то нехай вдовольниться тим, щоб бути служителем Христа і доморядником Божих таємниць. Якщо він хоче прикрасити себе почестями Петра, то нехай буде вірним пастирем отари й свідком страждань Христових. Проте оскільки, за загальним визнанням, він далекий від того й іншого, і навіть не претендує на те, щоб бути одним із служителів Божих, то нехай добровільно відречеться від своєї першості, навіть якщо з інших мотивів він і був колись наділений нею. Крім того, як Рим може бути матір'ю церков, якщо він сам може вважатися церквою не більше, ніж Вавилон? Душа церкви – чистота вчення. А оскільки найпевнішим від усякої певності є те, що ця чистота була повністю відкинута Римом, то у цьому місті залишається не що інше як мертво тіло. Зрештою, немає нічого безглуздішого, ніж те, щоб вшановувати у пастві Христовій як первосвященника релігії того, хто є явним ворогом істинного й справжнього християнства.

До того ж Ваша величність серйозно введена в оману, якщо, турбуючись про встановлення належного порядку у польському королівстві, Ви чекаєте, поки влада цієї секти втрутиться – бо вона якраз насолоджується великим і жахливим безладом. Папа із його клікою може панувати в Римі, лише пригноблюючи церкву, занеючиючи поклоніння Богу, порушуючи порядок та знищуючи все благочестя. Чи можна

сподіватись, що той, хто живе руйнуванням церкви, колись застосує чи дозволить іншим застосувати ліки, які потрібні для виправлення її недоліків? І на правду, якщо благочестивий і християнський князь прагне ліквідувати теперішній безлад та виправити становище, то бездіяльність пастирів, коли вони баряться із виконанням свого обов'язку, не повинна спричиняти відкладання справи ні на одну мить; і тим більше зневажлива пиха тих, хто неправдиво називає себе пастирями і не дає навіть натяку на справедливість, не повинна перешкоджати святим прагненням такого князя. Тому немає підстав боятися і вважати, що у справі реформації церкви будь-які починання чи спроби можливі лише після кивка папи. Навпаки, ми не можемо не усвідомлювати того, що в наші дні спостерігається те, що було засвідчено апостолами при першій появі Євангелії: Христос відкинутий будівничими, тобто тими, хто вихваляється іменем прелатів. Але оскільки Він був призначений наріжним каменем, було б верхом беззаконня, якби Він мусив підкорятись їхнім нечестивим перепонам.

Та все ще залишається питання щодо того, що для визнання законності ординації пасторів має бути витримана законна наступність осіб. Оскільки я вважаю дуже важливим, щоб нічого в церкві не робилося невпорядковано і щоб таким чином не вивільнялась примхлива вдача кожного; і оскільки Дух Божий виразно повелів нам, звертаючись устами святого Павла, щоб усе здійснювалось добропристойно і статечно, то я притримуюсь думки, що нам слід шанобливо навчатися, щоб впорядковано звершувати призначене служіння. Як здоровий глузд, так і заповідь Божа вказують нам, що нікому не годиться необачно рватися до служіння пастора, як і нікому не належить присвоювати його собі. Натомість, має бути схвалена кандидатура тієї людини, яка була обрана пасторами і представлена пастві для узгодження. Додайте до цих умов урочисте покладання рук, що називається ординацією. Шануючи лише цей єдиний пункт, папісти, так палко сперечаючись із нами, ясно виявляють, що вони ігнорують найголовніше, а саме – право вибору. Бо у них стільки байдужості до випробування кандидата, що ординація перетворюється просто на видовище. Це схоже на глузування з Бога, що настільки багато уваги приділяється пишноті церемонії, і не вдовольняючись древнім звичаєм покладання рук, вони висвячують своїх священників через помазання, хоча про цей звичай не згадується в Писанні, і він традиційно не практикувався в апостольській церкві. Вони запозичили цей звичай у залишків юдейства, а відтак його слід відкинути – разом із іншими спотвореними практиками Риму – у всякому місці, де починає переважати більш чиста форма релігії.

Вони дотримуються й ще більш згубного марновірства: посвячують своїх священиків не для того, щоб жити й навчати паству, але із святотатською зухвалістю вони присвоюють собі та узурпують привілей і служіння Христа, настановляючи священиків, щоб звершувати жертву меси, через яку, за їхніми вигадками, отримується прихильність Бога. З цієї причини все папистське священство є не лише нечестивою профанацією істинного служіння, але й мерзенною зневагою Христа; а тому, хто б не був папистським священиком, він не може – доки не зречеться цього звання – бути слугою Христа. Відтак, хоч згідно їхніх тверджень характер священицького служіння незгладимий, воно все-таки має бути викорінене і скасоване, щоб церква Бога могла мати незанечисчених священиків. Папське священство заслужено викликає відразу в усіх благочестивих людей і вважається ознакою безчестя. Бо якщо згідно старих канонів, хто б не вимагав ординації єретиків чи схизматиків, сам стає причетним до їхніх злочинів, то Вашій величності відомо, якими були ці миропомазувачі у митрі впродовж століть. Хіба кожен, хто хоче приєднатися до їхнього кола, не погоджується непрямо на той безлад, за який вони відповідальні перед Богом і ангелами?

Питання, однак, цим не вичерпується, бо якщо неправильним є те, що будь-яка особа без розрізнення може домагатися пасторського служіння, то звідси неодмінно випливає, що той, хто прагне бути законним пастором і хто достойний цієї честі, має бути належним чином покликаний до цього служіння і поставлений. Я визнаю, що бажано було б мати неперервну наступність, яка б запевняла нас, що служіння передається від однієї людини до іншої. Але давайте пам'ятати те, про що я вже побіжно згадував: оскільки чистота вчення є душею церкви, то даремно вишукувати певні ознаки церкви і будь-що, від чого залежить її чистота, серед тих людей, які, поза всяким сумнівом, є загально визнаними ворогами Євангелії. Але оскільки через тиранію папи незмінний ряд ординацій було перервано, для відновлення церкви необхідний новий підхід. Направду, даремно папісти пишаються неперервністю, яку вони, як я вже сказав, самі й розірвали. Чи ж папство – не заколот проти Христа? Тоді по якому праву відступники можуть вихвалитися, що вони – наступники? Однак Сам Бог подає нам засоби для виправлення цього стану – через виховання гідних і відповідних вчителів для збудування церкви, яка зараз лежить знівечена серед руїн папства. І це служіння, яке Господь поклав на нас, коли Він використав нас для збирання церкви, не є звичним. Тому служіння тих, хто у незвичний спосіб і всупереч очікуванню людей виявилися захисниками чистої віри, не повинно оцінюватися за звичними правилами. Вони були покликані Богом для особливої цілі: щоб церковні громади були належно сформовані, їм

належить замінити інших пасторів. А тому, високодостойний королю, скільки би папський клір не просторікував про божественне право священства, хай їхнє пусте бурмотання не завадить Вашій величності приступити, за небесного заступництва, до найдостойнішої праці й найбільш гідної похвали в очах Бога та ангелів – щоб дати лише Христу першенство у Його власному царстві разом із встановленням чистого вчення Євангелії. Але цей спосіб видається належним і має переваги. Оскільки місце пастирів зараз займають вовки, і може здатися надто різким спосіб, згідно якого пастори призначаються лише королівською владою і не можуть ствердити своє покликання ніяким іншим авторитетом, то я запропонував би наступний спосіб: Ваша величність на якийсь час тільки настановить вчителів, які б поширювали повсюди зерна Євангелії і служіння яких було б тимчасовим та тривало би доти, доки залишатиметься теперішній невіршений і ненадійний стан. Бо неможливо змінити враз управління в церкві. Але згаданий мною початок мав би послужити вступом для належного переходу до відновлення церкви. Коротко кажучи, це ще не реформація церкви, а лише підготовчий захід. Коли стан дозріє до більш докорінних змін, королівською владою та голосуванням у сеймі міг би бути встановлений більш точний порядок ординації пасторів на майбутнє. Більше того, оскільки вороги здорового вчення будуть намагатися усіма силами зачинити двері для побожних і щирих вчителів, то вони потребуватимуть руку допомоги Вашої величності для того, щоб без будь-яких перешкод наvertати людей від заблуджень марновірства до прямої дороги благочестя. Та оскільки я розумію, що я вже перейшов усі границі, якими я обмежив себе на початку цього листа, щоб не набридати Вашій величності, то тут я підходжу до закінчення. Нехай Господь, наш небесний Отець десницею Свого Єдинородного Сина направляє Вашу величність, оберігає Вас Своїм захистом, підтримує Вас своєю силою та керує Вами Своїм духом.

Миколаю Радзивілли

13 лютого 1555 року, Женева

Мені відомо, славетний князю, що я, чоловік простого походження і майже не відомий у світі, зважуюсь на дещо зухвалий крок, коли звертаюся листом до особи, яка, як Ви, стоїть на найвищих щаблях. Але сподіваючись не лише на Вашу люб'язність, але також – і головним чином – на Ваше благочестя, що Ви не відмовите мені у звертанні до Вас, я не буду надто довго випрошувати таку можливість. Бо хоча моє положення невизначне, однак якщо Ви вбачаєте у мені одного із служителів Христа, то, виходячи з Вашого благоговіння перед Господом, сподіваюсь, мені може бути дозволено приступати до Вашої високості. Крім того, я впевнений, що моє завзяття, яке повністю відповідає Вашим святим устремлінням, буде схвалене настільки, що без будь-якої іншої рекомендації одне воно здобуде Вашу прихильність.

Хоча я прагну, щоб царство Христове процвітало всюди, однак в даний час Польща цілком по праву сповнює мої думки особливою тривоگوю. Бо з часу, коли світло чистішого вчення почало сходити над нею, цей радісний початок запалив у мені сподівання на кращий поступ. Крім того, якби Ви просто володіли тією владою, яка належить Вам згідно Вашого положення і може бути використана для поступу істинного благочестя, то вже ця одна обставина стала б для мене спонукою заохотити і підбадьорити Вас не занедбувати цей високий поклик через ухилення від свого обов'язку. Але оскільки Ви повністю схильні захищати істинне благочестя, ба більше – оскільки з доблесною величчю розуму Ви показуєте, що на такий захист Ви стаєте з усією відданістю та вірністю, то ця Ваша мужність справедливо надихає мене на висловлення вдячності Вам та дає мені підставу для більшої довіри. Тому я не тільки благаю Вас залишатись таким, яким Ви є, але й намагатись, так би мовити, перевершувати себе самого в прагненні до найвищої перемоги.

Враховуючи численні випробування, з якими Вам доводиться стикатися щодня, я не боюсь, що ця порада буде зайвою. Безперечно, Ви бачите, що встановлення небесного правління Божого на землі – робота надзвичайної складності. Ви також бачите, скількома перешкодами сатана жадає утруднити чи сповільнити її, скількома засобами він час від часу крадькома підриває чи відкрито руйнує те, що вже було зроблено у цій святій справі. Коротко кажучи, Ви бачите, на яку байдужість наштовхується ця справа, при тому що вона не просто повинна займати чільне місце серед усіх наших турбот, але й наповнювати всі наші помисли. Ця

байдужість викликана думкою, поширеною майже серед усіх людей, що старання, які вони докладають до служіння Христу, є чисто добровільними, а тому вони спрямовують свою увагу на інші заняття, нагородою за які стають для них похвала і заробіток. Проте, славетний князю, Вашій мудрості належить розважити над тим, що Ви нічого не віддаєте Богу, чого б Він не міг по справедливості вимагати від Вас; що Ви не просто зобов'язані Йому всім, що маєте, але й по-особливому зобов'язані Йому тим, що Він підніс Вас до такого високого положення; зрештою, що неабияку нагороду пропонує Він Вам, коли каже: «Тих, хто шанує Мене, пошаную у відповідь і Я». Тому, щоб Він продовжував утримувати дім Ваш безпечним і тривалим, силкуйтеся, наскільки можете, розповсюджувати славу Його правління. І хоча я розумію, що Його величність досить прихильно ставиться до цієї доброї справи, все ж коли в цих складних обставинах Ви помічаєте, що він просувається надто повільно, пам'ятайте, що це завдання покладено Богом на Вас – завдання не тільки бути товаришем і співпрацівником Його величності, але й спонукати його, а де виникатиме необхідність – навіть випереджати. Бо, як я уявляю, він не буде ображений, коли завзяття інших спонукатиме його до того, чого він прагне й сам.

Прощайте, славетний князю, якого я шаную з щонайглибшою відданістю. Нехай Господь керує Вами Своїм Духом, укріпляє Вас Своєю силою і довго зберігає недоторканим Ваше високе положення.

Завжди відданий Вашій високості,

Жан Кальвін.

Королю Польському (1555)

24 грудня 1555 року, Женева

Ваша високодостоїнство, я не сумніваюся, що тоді, коли Ваша величність скликала збори представників своїх земель, будучи при цьому завантаженою багатьма справами та численними обтяжливими турботами, у Вас не було часу, щоб обміркувати моє звернення; та все ж я впевнений, що, оскільки скрутність обставин з тих пір дещо послабилась, Ви знайшли вільну годину, щоб приділити йому увагу, так щоб мої зусилля не залишились зовсім без користі. Бо з листа, який Ваша величність зволила надіслати, я зрозумів, що моя серйозність не стала неприємністю і що мій лист, у якому я спробував коротко зазначити правильний спосіб реформування церкви і вказати, з яких заходів слід було б розпочати, не був відкинутий із зверхністю та презирством. Більше того, оскільки Ваша величність дала зрозуміти, що люб'язно прийняла листа та з готовністю переглянула його, а також що за більш сприятливого і вільного часу має намір уважніше вивчити кожен із пунктів, які у ньому згадані, то звідси я зробив висновок, що це мало б заохотити мене до продовження листування. Тому якщо мене спонукано звернутись до Вашої величності вдруге, то мені здається зайвим просити ще одного дозволу чи надокучати Вам довгою апологією. Я усвідомлюю і пам'ятаю про величезну відстань, яка відділяє людину мого скромного і підвладного положення від величного становища, у яке Бог поставив такого великого короля. Але позаяк Ваша величність чудово розуміє значущість того небесного веління, згідно якого всі царі повинні прийняти Сина Божого, і в той же час знає, що зовнішнім знаком прийняття виражається та покора віри, яка шанобливо приймає святі настанови, що лунають із уст Христа і Духа, то здається мені, що мені слід відкласти будь-яких страх чи вагання.

Оскільки в Польщі істинна віра вже розпочала освічувати темряву папства, оскільки чимало благочестивих і мудрих мужів відкинули нечестиві марновірства і добровільно потягнулися до чистого поклоніння Богу, то я, кого Цар царів поставив проповідником Євангелії і служителем церкви, звертаюся до Вашої величності від Його імені, щоб Ви піднесли цю справу понад усе та поставились до неї з особливою турботою. І, звісно, настільки, наскільки вічна слава Божа перевищує непевний і тлінний стан цього світу, настільки й ми повинні, відкинувши всі інші міркування, спрямувати всі наші зусилля на захист і ствердження доктрини благочестя. Те, що Польща, спалювана папською розбещеністю та занечищенням і спотвореним поклонінням Богу, до цього часу блукала за людськими вигадками; те, що,

занурена у трясовину заблуджень, вона була позбавлена споглядання небесного світла – все це було сумним і жалюгідним видовищем. Однак тепер, коли Господь починає звільняти її від безрозсудних пристрастей, якими уражений весь світ, необхідно, щоб кожен – він найнижчого до найвищого – прокинувся зі сплячки. Чи ж можуть тоді баритися королі, яких Сам Бог поставив на це високе місце саме для того, щоб із їхньої високості вони могли осяяти світлом усіх людей? Крім того, Ваша величність знає надто добре, щоб мені потрібно було їй нагадувати, про те, наскільки важливою для нас повинна бути незанецищена релігія та законне поклоніння Богу, в якому випромінюється символ і живий образ Його присутності.

Направду, якщо приклад одного тільки Давида не спонукує нас до дії, то наша неповороткість не має жодного виправдання. Бо коли в його дні отці поклонялись Богу тільки під непевними образами у земній шкіні, він все ж урочисто присягнув, що не дасть сну очам своїм і дрімання повікам своїм, і не ввійде в намет дому свого, поки не знайде місця для Господа, оселю для Бога Якова! Якщо благочестива дбайливість про законне поклоніння не дозволяла тому царю спочивати, але вдень і вночі з хвилюванням і ретельністю він намагався знайти місце для постійного перебування шкіні завіту, наскільки ж більше зараз духовне поклоніння Богу повинно поглинути усю увагу і зусилля християнського правителя, і всі його старання мають бути спрямовані на виконання цього служіння – такого знаменного і почесного, через яке понад усе має прославитись Христос! Додайте до цих міркувань і те, що Давид, хоч і був позбавлений честі збудувати храм, продовжував усе своє життя накопичувати каміння, матеріали, золото й срібло, щоб Соломон, його наступник, якому були передані всі ці засоби, міг негайно, без жодної затримки, приступити до будівництва з більшою готовністю. Тому так важливо для християнського короля відважно скористатися усіма наявними засобами для відбудови Божого храму та прагнути всією своєю силою до того, щоб поклоніння Богу більше не було зіпсованим і не лежало в руїнах. І хоча завжди вистачає перешкод, через які це благочестиве завзяття сповільняється, все ж Ваша величність не стикається з такими труднощами, з якими довелось боротися древнім благочестивим царям Єзекії та Осії, які напружено й запекло боролись з упертістю свого народу, тоді як у наші дні більша частина польської шляхти виявляє зацікавлення у реформі та схильність прийняти віру Христову. Така допомога має спонукати мудрого правителя до дії, і він, у свою чергу, мав би не менш активно докласти рук до праці. І, направду, у цій справі Вам не варто дослухатися до улесливих думок, за допомогою яких через посередництво нечестивих людей сатана, поширюючи

смертельний холод, вводить в нищий ступор свідомість багатьох. Навпаки, позбувшись усього заціпеніння, Ви повинні пробудитися і приступити до цієї славетної праці, особливо враховуючи, що загальний стан справ дозрів до дії; якщо ж можливість, запропонована Богом, буде знехтувана, Ви потім можете даремно стояти перед зачиненими дверима. Тим часом ми будемо підносити постійні молитви, щоб Господь у Своїй невимовній силі благополучно завершив працю, яку Він розпочав, щоб Він озброїв Вашу величність доблесним духом і зберіг Вас у спокої та добробуті.

Відданий Вашій величності,

Жан Кальвін.

Джону Утенговену

березень 1557 року, Женева

Шляхетний пане і шановний брате, Ви без вагань і з такою повнотою й точністю розповіли мені про стан церкви у Польщі, що я висловлюю Вам свою найщирішу вдячність за Вашу люб'язність і ретельність. І один задовільний результат вже виправдав наші зростаючі надії: король своєю грамотою призупинив вигнання Лісманіні та дозволив йому залишитись. Звідси я висновую, що мужність короля зросла настільки, що він ризикує з більшою твердістю випробувати пихатість ворогів. Звісно, гідним жалю та навіть ганебним було те, що він підпорядкував свою владу безбожникам до такої міри, що, бажаючи догодити їм, він навіть наказав прогнати із своїх володінь людину, яку любив у своєму серці. Тепер же він надав неспростовний доказ, з якого ясно видно не те, що його гнів був умиротворений настільки, щоб помилувати незаслужено переслідувану людину, а те, що він більше не скований однією партією і не знаходиться в її полоні. Я радію, що п. Ласький був люб'язно прийнятий ним – навіть ще до того, як він так незалежно виявив нахил своїх думок. Я б так хотів, щоб його частіше приймали для приватних нарад і душевних розмов. Але якщо він має труднощі з тим, щоб давати добрі поради і святі настанови, то, сподіваюсь, ця вада буде згодом виправлена. Якщо, завершивши війну, король серйозно спрямує свою увагу на реформацію своїх церков, то, безперечно, п. Ласький отримає ту прихильність від короля і всієї знаті, на яку він заслуговує своїм благочестям, вченістю, досвідом і майстерністю.

Будь-яка рекомендація з мого боку буде зараз не тільки безплідною, але й недоречною. Я все ще не впевнений, чи останній лист до короля, який Лісманіні брав із собою, потрапив до його рук. Тому я утримуюсь від написання нових листів, допоки не запевнюсь, що співпраця зі мною ним не відкидається. Для виконання своїх зобов'язань [ймовірно, Кальвін має на увазі своє зобов'язання підтримати Ласького і рекомендувати його польській знаті – прим. ред.] я з готовністю звернусь до славетного князя, воєводи віленського. У загальному посланні, якого я вирішив написати, я домагатимусь тієї ж цілі. Словом, якщо п. Лаському не вдасться здобути авторитет серед своїх співвітчизників, на який він заслуговує, то це станеться не з моєї вини. Гадаю, я дуже ясно довів це минулої зими. Коли особа, на яку Ви непрямо вказуєте, розмовляла зі мною дуже докладно про внутрішню ворожнечу, то ось що я відповів: «Благочестя Ласького так досконало відоме мені, що я твердо переконаний: він працюватиме вірно й напружено над розширенням царства Христового». Коли я хвалив його

вчення та завзяття, я визнавав, що він може десь помилятися від надмірної строгості; але оскільки нас розділяла надто велика відстань, я не міг судити про те, що було мені невідомим.

Стосовно моєї присвяти однієї з праць герцогу, я можу сказати лише те, що мій коментар на Псалми було опубліковано раніше, ніж Ваш лист потрапив мені до рук; і в мене нескоро з'явиться інша можливість. Бо хоча я зараз переробляю свій коментар на Ісаю, однак ця праця залишиться присвяченою пам'яті ясновельможного короля.

Прощайте, високоповажний пане і брате. Мої співпрацівники, особливо Ремон, вітають Вас, бо Господь забрав до Себе пречудового Сент-Андре. Мій брат, а також багато друзів бажають вам всілякого благополуччя. Хай Господь завжди перебуває з Вами, направляє Вас Своїм Духом і супроводжує Вас усіма Своїми благословеннями.

Польській шляхті

17 березня 1557 року, Женева

Благородні й шляхетні вельможі та брати, яких я шаную від серця! Якби ваш лист, якого я отримав у Цюріху, потрапив до моїх рук на осінньому книжковому ярмарку у Франкфурті, то, повернувшись, я б не відкладав свою відповідь аж до цього часу. Бо з того ярмарку завжди зручніше писати, і саме в той час ваш шанований брат Ян Ласький вже готувався до свого відбуття – і він міг би не тільки взяти відповідальність за доставлення мого листа вам, але й, крім того, міг би у найвірніший спосіб пояснити його. Але оскільки з тих пір я не міг знайти посланця, який би передав мого листа, я не вважав, що мені потрібно поспішати, особливо враховуючи, що минуло багато часу, і я міг припустити, що не було нагальної потреби у моєму служінні, а Лісманіні, втративши надію продовжити своє перебування серед вас, тримав нас у очікуванні його прибуття, через що ми вирішили не користатись кур'єром.

З вашого листа нескладно було зрозуміти, що мій приїзд є бажаним для вас, та все ж оскільки моє відбуття завдало б чималої шкоди місцевій церкві, я побоювався, щоб моя поспішність у приході вам на поміч раніше доречного часу може бути розцінена як необдуманість і надмір завзяття. Керуючись цими міркуваннями, при поверненні додому я показав вашого листа нашому сенату. Всі його члени залишались сумними і занепокоєними, поки я не нагадав їм, що поки нема потреби детально обговорювати його, оскільки за п'ять місяців, що минули з дати відправлення листа, могли відбутися певні зміни. Я згадав про їх занепокоєння, бо вони б не відмовили вам, оскільки намагаються якнайкраще врахувати ваші інтереси і задовольнити ваші прохання, наскільки це в їхній владі, та все ж мій можливий від'їзд був для них дуже болісним. Тепер же, коли, за благословенням Божим, ви можете скористатися працею пречудового і вірного служителя Христового Яна Ласького, я не бачу жодної причини, чому б ви так палко мали жадати моєї присутності серед вас. Бо хоча я й певен, що він без жодних вагань прийняв би мене як свого співпрацівника, а для мене самого було б радістю працювати з ним для вашого блага, все ж, якщо тільки в цьому немає якоїсь абсолютної необхідності, я не думаю, що ви самі хочете силоміць відірвати мене від місця, в якому я несу корисну службу. Звісно, ви не хочете, щоб мої дії були розцінені як легковажні, а тому розумієте, що я нічого не міг розпочинати за такого непевного стану справ. Якщо я не повідомляв вам раніше про цю складність, то причиною моєї затримки був

Лісманіні, який писав мені, що з високою вірогідністю він буде серед нас за кілька місяців. І хоча з тих пір до нас приходили інші листи, які подавали більші надії [ймовірно, щодо можливості продовження перебування Лісманіні в Польщі – прим. ред.], однак з його мовчання я прекрасно зрозумів, що не було жодної причини поспішати. Тому єдине, що залишається мені, – це спробувати надолужити своїми молитвами будь-яку незручність, якої я міг завдати вам своєю відсутністю. Бо молитва – це також істинна запопадливість, до якої мене не потрібно спонукувати.

Прощайте, високодостойні вельможі, благородні як за походженням, так і за вашим винятковим благочестям. Хай Господь спрямовує вас духом мудрості, підтримує вас Своєю непереможною відвагою і укриває вас Своєю охороною. Я також прошу пробачити наш сенат за те, що він не дав вам відповідь.

Ваш,

Жан Кальвін.

Графу Тарновському

29 грудня 1557 року, Женева

Погляньте, яку звагу та довіру пробуджує в мені слава про Ваші чесноти – слава, яку Н., вірний і обізнаний свідок, підніс переді мною з неабиякою похвалою. З цієї причини я, – ймовірно, не відома Вам особа, – насмівлюся не тільки звертатися до Вас листом, але й сердечно обговорити з Вами справу, важливішу понад усе, і закликати Вас виконати вагоме завдання, яке я зараз запропоную на Ваш розгляд. Деякий час тому ми плекали тверду надію, що польське королівство повернеться до чистої та щирої віри у Христа, і хоча через крутість сатани на шляху цієї доброї праці були поставлені різноманітні перешкоди, однак зрештою Бог відкрив двері для Свого Сина, через які Він запрошує всіх шанобливо прийняти Його.

Як я чув, багато-хто справді палко помчали назустріч Йому і віддали небесному Правителю ту данину благочестя, яка по праву належить Йому, і то з таким завзяттям, що серед дворянства свята єдність у намірі прийняти чистоту доктрини переважає не менше, ніж непіддатливий дух злоби серед ворогів Христових, які зібрались у зграю, щоб завадити вільному руху Євангелії. Але для Вас, славетний пане, який наділений найвищою владою і на якого спрямовує погляд король та інші, – було б якось нездорово залишатися бездіяльним або просуватися лише неквапливими кроками, в той час як інші енергійно мчать вперед; і Бог підніс Вас до Вашого нинішнього високого положення саме для того, щоб з Вашого височенного посту Ви служили взірцем для багатьох і пробудили в них запопадливість і запал. Бо було б надзвичайно дивно, якби в той час, як стільки відомих мужів приступають до битви – добровільно і безстрашно у перших рядах, Ви, що вирізняєтесь своєю мудрістю й проникливістю не менше, як своїм положенням, не ступали попереду них. І хоча мені відомо, що керівна роль у цій справі належить Його ясновельможності королю, та все ж хоча він сам достатньо налаштований діяти належним чином, він, сподіваюсь, більш упевнено докладатиме до неї усіх своїх зусиль, якщо знаходитиме у Вас свого постійного прибічника й соратника. Гадаю, не може бути сумнівів: Христос заслуговує на те, щоб Ви прийняли на себе керівництво Його численним військом. І Ви вже пройшли достатньо шляху, щоб розсіяти будь-які сумніви щодо щирості Вашої прихильності справі. Я лише побоююсь того, що через зволікання Ви втрачаєте надто багато часу. Звісно, дотепер надто багато було втрачено через неспішність заходів. Тепер же Той Самий Бог, Який відкрив двері для Євангелії, голосно

закликає короля та усю знать відкрито й недвозначно визнати Його вчення. Тому, славетний пане, пригадайте це напучування пророка: «За часу вподобання Я відповів Тобі, в день спасіння Тобі допоміг» – воно наполегливо спонукає усіх синів Божих ретельно розпізнати час Його відвідин, щоб благодать, запропонована одного разу, не була зрештою забрана назад з причини її зневаження через пасивність. Бо оскільки нерідко відбувається так, що радісні початки, що вселяли райдужні надії, викликають у багатьох людях млявість і неповороткість, кожному слід завбачливо остерігатися того, щоб не загасити світло, яке вже почало пробиватися, і не дозволити байдужості підкрастися до себе.

Я розумію, що завжди слід витримувати міру, і що мої надто настирні заклики можуть здатися сумнівом у Вашому благочесті; та все ж важливість і складність праці змушує мене не приховувати жодних спонукальних причин, які б могли збудити Вас до дії – щоб вірні слуги Христові отримували від Вас усе, що вони очікують від людини з такою доброю славою, як Ваша. Оскільки єдина мета, для якої ми живемо, – це поклонятися Богу в чистоті, вся суть мого звернення до Вас зводиться до наступного: надавши другорядного значення усім іншим справам, ми повинні зосередитись на тому, щоб розчистити шлях для поступу істинної віри, викорінюючи всяке марновірство. Навряд чи можна виразити словами чи задуматись без найглибшої відрази над тим, якими огидними спотвореннями ця віра майже винищується під папством. Позаяк папство – це не що інше, як святотатська профанація Божого імені, перемішана з незліченними лицедійствами, то якщо ми прохолодно поставимось до очищення цих опоганень, наша байдужість та інертність не матиме жодного виправдання в очах Бога і ангелів. Більше того, оскільки визнання Божої істини завжди приємне для Нього та є жертвою найпахучіших пахощів, а непохитна постійність у відданості їй справедливо зараховується до найважливіших обов'язків благочестя, то немає ніякого служіння, в якому б Ви могли більше докласти всієї своєї мужності та проявити себе із більшою славою. Знову-таки: коли Ви самі споглядаєте, з якою хоробрістю вороги Христові борються за свою узурповану владу, і як несамовито вони опираються вченню, яке Син Божий ствердив Своєю кров'ю, було б дивно, якби їхня злоба не надихнула Вас до того, щоб перевершити їх – іншими словами, щоб боротися з не меншим запалом для захисту слави Божої, ніж вони борються для її знищення. Якщо Ви зауважите, яким славетним титулом Святий Дух удостоїв тих, кого приготував «первістком» Ахаї, то Ви, певна річ, прагнутимете не рахуватися серед останніх, а неодмінно бути першим серед тих, хто за теперішнього часу захищає Євангелію в Польщі.

Додайте до цього те, що ні у чому іншому Ви не зможете надати кращого доказу своєї вірності Його ясновельможності королю. Бо хоча становище його королівства зараз і спокійне, однак якщо він бажатиме продовження такої удачі, він зрозуміє, що найкращий спосіб зберегти таке цінне благословення – це встановити царство Христове. Бо хоча Бог, являючи Себе захисником людського роду, не дозволяє повалення політичного порядку навіть серед поган, все ж із численних прикладів ясно, що це благословення ніде не залишається так довготривало, як там, де процвітає істинна віра. І якщо Євангелія відкриває для нас безцінні скарби вічного життя, ми не повинні вважати нічого не значущим доступ і до тих переваг, які вона приносить у своєму поступі – зокрема, що Бог бере під Свій захист королівства й князівства, у яких встановлюється Його царство. Тому з яких тільки місць не виганялось нечестя папства, щоб звільнити місце для відновлення істинного благочестя, там спостерігається також дієвість законів і суду, переважає більша повага до магістратів, а народ тримається в межах поміркованості та задоволення своїм становищем. З цієї причини тим більш нестерпною є озлобленість тих, хто спотворює і ганьбить наше вчення через те, що воно начебто підриває основи суспільного ладу, – в той час як усюди, навпаки, досвід показує, що для такого ладу не може бути більш надійної основи, ніж наче вчення. Наш брат у особистій розмові більш розлого розповість Вам про все це, ніж є можливим для мене за допомогою листа.

Прощайте, високошляхетний і славетний пане! Нехай Христос, Який наділив Вас такими чудовими дарами, так направляє Ваші думки й помисли, щоб вони були використані Ним. Нехай Він укріпить Вас Своєю силою й супроводжує Вас усіма Своїми благословеннями аж до кінця.

Яким чином Христос є Посередником: відповідь польським братам для відкинення заблуджень Станкаро

5 червня 1560 року, Женева

Вірним служителям Христовим, які визнають чисте вчення Євангелії, та всім, хто щиро поклоняється Богу, нашим шановним братам.

Нас глибоко засмучує, високоповажні браття, що ваші церкви, які ще досить молоді і в яких поле чистої доктрини якраз дозріває до жнив, були спантеличені настирними людьми, що сіють неспокій. Ще більше ми оплакуємо смерть славетного Яна Ласького, якого ви визнавали мужнім воїном Христовим, і який впродовж усього свого життя, будучи обдарованим винятковими й рідкісними якостями, служив церкві з великими плодами і користю. Але Господь, що позбавив вас такої допомоги й підтримки, має інші замисли, за якими Він оберігає здорове вчення та правильне ставлення до благочестя, царство Свого Сина і славу Свого імені. Допоки ви служите під священним стягом Христовим, Його сила ніколи не полишить вас, і не кидатиме Він вас у битву без того, щоб не надати вам необхідної сили для здобуття перемоги.

Бог виразно виявив Свою благодать, коли для відкинення заблуджень Станкаро Він скерував вами духом розсудливості, озброїв вас Своєю наснагою і в той же час об'єднав вас святою згодою. Не лише безглуздя, але й смертоносними хитрощами цей чоловік, якого переповнює пиша й стремління до нововведень, намагається похитнути підвалини християнської віри. Справді, гідне жалю те, що чоловік, який в інших відношеннях міг би принести користь, керувався амбітністю – матір'ю ересі, щоб завдати великої шкоди. Більше того, його доводи простакуваті, як згодом буде ясно показано, оскільки він не бажає нічого іншого, як тільки набути славу проникливого мужа через непогодження з іншими. Його доводи мають на меті заперечити, що Христос може вважатися Посередником за Своєю Божественною природою, бо тоді Він виявиться нижче Отця. Однак ми стверджуємо, по-перше, що ім'я Посередника годиться Христу не тільки тому, що Він прийняв плоть чи що Він прийняв служіння примирення роду людського з Богом, але ще від початку творива Він вже був на правду посередником, бо завжди був Головою церкви, панував над ангелами і був роджений перш усякого творива (Еф. 1:22; Кол. 1:15, 2:10). Тому ми висновуємо, що не тільки після гріхопадіння Адамового розпочав Він виконувати служіння Посередника, але оскільки Він є вічним Словом Божим, то і ангели, і люди були поєднані з Богом Його

благодаттю, щоб залишатися незіпсованими. А потім, виходячи з титулу Посередника, Станкаро чомусь робить висновок, що Христос тоді є меншим від Отця. Однак ці елементи гармонійно узгоджуються між собою: єдинородний Син Божий був таким же Богом і мав таку ж сутність, як і Отець, та при цьому Він був посередником між Богом і творінням, щоб життя, яке було б по-іншому сховано в Бозі, могло струменіти від Нього. Тому ми додаємо, що хоча Він був призначений Богом після відпадиння людини відновити загиблій рід людський до життя через відкуплення гріха, однак у ролі Посередника Він є головою ангелів не меншою мірою, ніж людей. Це можна зрозуміти з першого розділу Послання до колосян, який неможливо тлумачити так, наче він стосується тільки людської природи Христа. Тому стає ясно, що хто б не заперечував посередництво Христа за Його Божественною природою, виводить ангелів з-під Його влади і применшує Його верховну велич, перед якою повинно вклонитися кожне коліно на небі й на землі (Флп. 2:10). Навіть якщо це верховне ім'я було дане Йому в тілі, у якому Він упокорив Себе, Павло, без сумніву, має на увазі всю Особу, бо якщо слава та сила, притаманні тільки Богу, перебували й у Ньому як притаманні Йому тільки за людською природою, тоді сказане Ісаєю суперечило б цьому: «Я Господь, ... і іншому слави Своєї не дам» (Іс. 42:8). І сила верховного суду не могла б передатися людській природі без того, щоб Бог позбавив Себе Своїх прав. Однак Богу, явленому в плоті в єдиній Особі Христа за двома природами, годиться бути і вважатися Суддею над світом. У ніякому іншому джерелі ми не повинні шукати більш вірного і певного доказу щодо цього, як у служінні Посередника. Він зійшов від Отця і прийняв це служіння, щоб мати життя у Собі, як має його у Собі Отець. Нам не слід вникати в це глибше; крім того, цілком ясно всім, що ця сила не може приписуватись людській природі. Бо ж як той, хто стоїть нижче ангельського порядку, може виконувати роль Посередника? Це стосується і людської природи.

Ось як апостол міркує щодо цього: щоб бути нашим братом, Христу належало бути нашим спільником у плоті та крові (Євр. 2:17); і Він був наділений такою ж Божественністю, як Отець, щоб правити нами і вести до Отця, що є по праву властивим для служіння посередника. Подібним чином, Він міг виконати інші обов'язки служіння не інакше як Божественною силою, бо людина неспроможна подолати смерть і диявола та не може здобути праведність, дати життя чи дарувати всі блага, які ми отримуємо від Нього.

Це ж стосується і священства, яке Христос не міг здійснювати без входження у небесне святилище. Тому-то апостол, доводячи, що Він – законний священник, наводить свідоцтво: «Ти Мій Син, Я сьогодні Тебе

породив!» (Євр. 1:5, 5:5; Пс. 2:7), яке виразно показує, що ніхто не рівний і не відповідний для цього служіння без Божественності. Тому висновок є певним: якщо Христос – священик, то це тому, що Він – Єдинородний Син Божий; і, з іншого боку, Він не є Сином Божим у відриві від Його Божественності: ця Божественність є необхідною передумовою служіння священства. І тому, оскільки Адам був відчужений від Бога через гріх, Христос був наперед призначеним священиком, Якому належало здійснити примирення, щоб через Нього доступ до Бога було відкрито древнім. Відтак Його названо Священиком навіки – не просто тому, що Його було взято з-поміж людей, але тому що за велінням Отця Він прийняв образ людини, щоб відкупити гріх. Якби Христос не був Сином Божим у силі (Рим. 1:4), Він не міг би вважатися Посередником. Якщо ж усі ці речі пов'язані між собою невидимими узами, і Син Божий є Посередником, тоді неможливо сперечатися із тим, що Христос є Сином Божим за обома природами, а звідси випливає, що Він є Посередником за Божественною природою не менше, ніж за людською.

Крім того, жодна розсудлива людина не заперечуватиме, що Христос сидить по правиці Отця, оскільки Він є Богом, явленим у плоті, що стосується всієї Його Особи. Однак пророк тісно пов'язує це із тим (Пс. 109:1), що Господа, Який сидить по правиці Отця, вчинено Царем і призначено Священиком над церквою. Нам не слід також оминати у цьому зв'язку і сказаного Петром, який стверджує, що святі пророки промовляли Духом Христовим (1 Петр. 1:11), оскільки тут мова не лише про вічне Слово, але й про служіння Посередника; якщо Він скеровував пророків Своїм Духом ще тоді, коли не явився у плоті, значить Його Божественність включена в Його Особу.

Також буде справедливим сказати, що усі діяння, вчинені Христом для примирення Бога й людини, стосуються всієї Його Особи і не можуть пов'язуватись лише з однією природою. Щоб до цього не чіплялися з якимись вивертами, можна провести розмежування: деякі дії, якщо розглядати їх самими по собі, стосуються однієї природи, однак з огляду на свої наслідки, вони є спільними для обох [природ]. Скажімо, смерть властива людській природі, однак якщо прийняти до уваги твердження апостола, що кров'ю Христа наше сумління очищене, бо Він приніс Себе Святим Духом (Євр. 9:14), то ми вже не розділятимемо природи в смерті Христа, оскільки примирення не могло здійснитися тільки людиною, без прилучення Божественної сили. Якщо апостол правильно і належно висновує, що Христос є Посередником Нового Заповіту, бо Він приніс Себе Святим Духом, то Його смерть була викупною через те, що Він був

Єдинородним Сином Божим і Відкупителем, даним людству. В такий спосіб якості залишаються властивими кожній з природ, і їхній взаємозв'язок не суперечить такому розмежуванню.

Направду, те, як Станкаро намагається обтяжити це вчення, кажучи, що Христос був би меншим від Отця, якби Він заступався перед Ним за Своєю Божественною природою, є безглуздом і не стосується справи. Виконуючи служіння Посередника, Христос із готовністю підкоряється Отцю. Він робить це не тому, що Його Божественність втратила Свою велич, коли Він зодягнувся в плоть, але тому що в інший спосіб Він не міг би поставити Себе Посередником між нами і Отцем без того, щоб слава Божа, в теперішній вік, стала чітко видимою в Особі Посередника. Твердження ж Христа про те, що Він менший від Отця (Ів. 14:28), стосується Його людської природи і не має поширюватися на всю Особу; Він також не з'єднує Свою людську природу з Божественністю Отця, але поєднує теперішній стан з майбутнім, у якому слава Його Божественності буде досконало виявлена. Все Божество позначається іменем Отця, Чия повнота перебуває у Христі (Кол. 1:19; 2:9), і це вказує не тільки на розрізнення між Отцем і Сином, яке слід зберігати, але й на Божу постанову, згідно з якою Єдинородний Син Божий мав зійти до нас. Тому Станкаро вдається до порожніх вивертів, якими хоче навіяти туман, коли заявляє, що не годиться Сину Божому бути Посередником за Його Божественною природою, бо тоді Він би заступався перед Самим Собою. Бо хоча Божественність у Святому Дусі така ж, як у Отці, та все ж ми не говоримо, що Христос заступається перед Духом, а тільки перед Отцем. У цій справі нам варто покладатися на здійснення Божої мудрості та не давати волю своїм мудруванням. Христос, як сказано, посилає Духа від Отця (Ів. 16:7), щоб нас піднести до Отця, неначе східцями. Нарешті, останнього дня Син передасть Своє царство Богу Отцю (1 Кор. 15:28), тому що тоді, як я кажу, сяйво слави Бога Отця миттєво стане видимим для нас – слава, яка зараз з'являється у Христі, Його живому Образі.

Нехай би Станкаро зворушили ці слова. Тоді, зрештою, можна було б сподіватись, що природна обдарованість, яка дуже піднеслась у ньому через чванливість, приведе його до м'якості та поміркованості. Ми віримо, високоповажні браття, що ця справа достатньо прояснена. Нехай Бог завжди направляє вас Своїм Духом і благословить усю вашу святу працю.

Женева, 5 червня 1560 року.

Пастори та вчителі церкви в Женеві, щонайтісніше поєднані з вами брати.

Жан Кальвін, П'єр Віре, Франсуа Бургуен, Раймон Шове, Теодор де Беза, Мішель Коп, Жан Макар, Луї Енош, Франсуа де Морель, Ніколя Колладон, Антуан Шевальє (професор івриту), Франсуа Бєро (професор давньогрецької мови), Жан Таґо (професор мистецтв).